

ÜSTKURGU/ÜSTKURMACA ÜZERİNE

Derleyen ve Çeviren:
Aytaç Ören

HECE

inceleme

Aytaç Ören: 1972 Ankara doğumlu olan Aytaç Ören, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nde çalışmakta olup evli ve üç çocukludur.

ÜSTKURGU / ÜSTKURMACA ÜZERİNE

Derleyen ve Çeviren:

AYTAÇ ÖREN

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 384
Deneme

Birinci Basım: Nisan 2016
©Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: SARAKUSTA
www.sarakusta.com.tr
Teknik Hazırlık: Bülent GÜLER

Baskı: Dumat Ofset
T: (0312) 278 82 00

ISBN: 978-605-9279-87-1

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.
Konur Sokak Nu: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/Ankara
T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr
www.hece.com.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 7

Giriş / 9

Patricia Waugh

Üstkurgu Nedir? Neden İnsanlar Üstkurgu
Hakkında Böylesi Kötü Şeyler Söylüyorlar? / 15

Ann Jefferson

Patricia Waugh'un Üstkurgu Kitabı Üzerine / 37

Mark Currie

Üstkurgu Tanımlar ve Uç Örnekler / 43

Richard Henry

Mark Currie'nin Üstkurgu'su Üzerine / 69

Robert Scholes

Üstkurgu / 73

Gerald Graff

Robert Scholes'un Uydurmaca ve Üstkurgu'su Üzerine/ 97

Aytaç Ören

Üstkurgu Kavramı Üzerindeki Üstkurgusal
Karışıklıklar / 101

David Lodge

Üstkurgu / 125

Daniel J. Cahill

Üstkurgular / Üstkurmacalar / 131

Jale Parla

Tarihyazımsal Üstkurgu/Historiographic Metafiction / 141

Jekaterina Sadovska
Çağdaş Edebiyatta Üstkurgu / Üstroman / 153

Larry Mccaffery
Üstkurgu Sanatı / 161

Yavuz Demir
Üst(ü)Kurmaca A(n)l(a)tı Roman / 179

Zekiye Antakyalıoğlu
Realizm, Modernizm, Postmodernizm / 185

ÖNSÖZ

Hayat denilen büyük kurgu ancak kurgulaştırılarak anlaşılabilir. Bu büyük kurgu sayısız küçük kurguların bir araya gelişi ile ancak sürekli de değişerek/değiştirilerek hep kuşatılmak istenmiş ama hiç ele geçirilememiştir. Çünkü gerçeklik denilen şey zihne, yazıya ve dile dönüştüğü (aslında dönüşemediği) zaman uğradığı yapısal değişim onun doğasını bozmuş ve başka yapı malzemeleri ile tekrar inşa edilmesini imkânsız kılmıştır. Bu noktada belki de değişmeyen şey kurgunun taşıdığı ile kendisinin bir araya gelişidir (= üstkurgu!). Yani kurgunun kendisidir ve kurgu üzerine en sağlam bilgi de işte burada, kurgunun kendisinde bulunur. Üstkurgu, kurgunun bir kurgu yaparken veya bir şey kurgulanırken gayriihtiyari kurgunun kendini de kurgu içine yansıtmasıdır. Dolayısıyla kurgu hakkında elde edilen her bilgi bütün kurgular hakkında elde edilecek bilgilerdir. Bu anlamda üstkurgunun önemine dikkat çekmek için ve bu konuda yapılacak çalışmalara bir giriş niteliği taşıması için bu çalışma

yapılmıştır. Bu çalışma içindeki yabancı kaynaklı bütün yazılar tarafımdan çevrilmiştir. Buradaki yazılar yine kendi tarafımdan seçilmiştir. Yazıların öncelikle kaynaklık teşkil etmesine dikkat edilmiştir. Kendi içimizden bu çalışmaya katkıları olabilecek kişilerin eksikliği bu çalışmanın en zayıf noktasıdır. Ama bu şekilde bile bu çalışmanın bir açılım sağlayacağına inanıyorum.

Çalışmalarında desteklerini sürekli üzerimde hissettiğim ve sabırlarından dolayı beni ifadesiz kılan aileme teşekkürü, kesinlikle karşılamayacağına inanmama rağmen, bir borç bilirim.

Aytaç Ören

GİRİŞ

Küreselleşen dünyanın yoğun baskısı var üzerimizde. Dünya küçülürken yaşadığımız dünya/lar ve yaklaşan dünya/lar arasında sıkışıyoruz. Tecrübe sahibi değiliz. Şaşırıyoruz, korkuyoruz ve ne yapılacağını bilememe kaygısı hayatımızı belirsizleştiriyor. Çünkü küreselleşme ile anlaşmazlıklar, savaşlar, protestolar, çekişmeler, uyumsuzluklar, tartışmalar, sorunlar öncelikle zihnimizde yan yana geliyor. Niçin küreselleşme hayatımıza daha çok olumsuz yansıyor? Eğer bu süreç kaçınılmaz ise niçin olumlu yansımaları ağır basmıyor? Siyasi, dini ve ekonomik anlamda pratik hayatımızda bu dönüşüm, belki daha çok hissedildiği içindir. Kültürel, özellikle edebi anlamda belki eksiklikler olduğu içindir. Edebiyatçılar için dünyanın farklı yerlerindeki edebi bakışları güncellikleri ile bir araya getirmek ve yaşanan dünyaya daha kuşatıcı bak(tır)mak küreselleşen dünyayı hayatlarımızda bir derece daha olumluya kaydırma onların vermeleri gerekli bir çabası olacaktır. Edebiyat dâhil hayatımızı oluşturan

her unsur farklı yanlarıyla birbirine yaklaşırken dünyaya bakışımızı genişleten, açan, zenginleştiren ve dolayısıyla da dünyayı biraz daha doğru görmemizi sağlayan bir işlev görecektir. Bu çalışma böylesi bir genel perspektiften hareketle üstkurgu / üstkurmaca üzerine temel bilgileri bir araya getirip Batı edebiyatı içindeki güncel kavramları kendi kültürümüz içinde doğru bir değerlendirmeye kapı aralamayı amaçlar.

Aslında genel olan ama burada edebiyat bağlamında özelleştireceğimiz önemli problemlerden biri edebiyatla uğraşanlarımızın birbirinden kopuk ve habersiz çalışmalar yürütüyor olmalarıdır. Örneğin İngiliz edebiyatı ile uğraşanlar Doğu edebiyatı veya Türk edebiyatı ile ilgili bilgi ve ifade sıkıntısı çekmektedirler. Kendi kültürümüze yabancı kalabilmektedirler ve dahası sonradan bir yabancı kültüre adapte ol(a)ma(ma)nın temelsizliği ile yüz yüze kalabilmektedirler. Kendi kültürümüz içinde edebi çalışmalar yürütenler ise küreselleşen dünya içinde kendilerini diğer çalışmalara aç(a)ma(ma)nın sıkıntılarını çekmektedirler. Kendi ifadelerini bir üst konuma çıkarmada yetersiz kalabilmektedirler. Bu yüzden güncel edebiyat yorumlarının ve kavramlarının karşılıklı olarak daha doğru anlaşılması için ara çalışmalar gereklidir. Bu el kitabı bu türde bir ara çalışma örneğini temsil eder.

Belki edebiyat dediğimiz şey, değişmeyen hayatın değiştiğini zannettiğimiz zaman ve mekân içinde yeniden, yeni bir dille yorumudur. Belki her kültür benzer şeyleri farklı yollarla ifade etmektedir. Belki de aslında bir çatışma değil bir çakışma söz konusudur. Belki de yaşamın dağılabilir ve birleşebilir bir özelliği vardır ve bu devinim, bu dolaşım içinde hep aynı malzemelerle bir bütün oluşturmakta ve sonra dağılmaktadır. Dağılınca yeniden bir vücuda yönelmektedir. Yani edebi bir dille yaşamak bir metinlerarasılıktır. İşte bir beden olma yöneliminde böylesi çalışmalar, kendi kültürümüz içinde daha güzel ve estetik bir bütünlük kurabilmenin temeline konulacak küçük taşlardır. Küreselleşmeye karşı çabasız kalmak çatışma şiddetini artırır.

Bir çaba içerisinde olmak ise bir uzlaşma yoluna girmek, duman ve bulanıklığın ötesine geçmek demektir. Yine örneklersek, bu derlemenin merkezi konusu üstkurgu veya üstkurmaca bizlere bu isim başlığında yabancı gelecektir ama içeriğinden yola çıktığımızda uygulama olarak bütün kurgularda dolaylı veya doğrudan karşılaştığımız muhtemelen yakın bir kavram ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bu türde yapıştırma değil ama bir kendileştirme / kendini fark ediş çalışmaları, edebi çalışmalar içinde karşılaştırmalı edebiyat alanına denk düşecek ve yakınlaşan dünyalar içinde doğru bir konumu ve duruşu sağlayacaktır.

Bu çalışma, üstkurgu üzerine genel bir bilgi ve bakışı, temel kaynaklarından ve Türkiye’de bu konuya temas etmiş değerli edebiyatçılarımızdan bir özü sunar. Daha çok bir ön hazırlık, bir el kitabı özelliği taşır. Derlemenin yerli ve yabancı edebiyatçılardan oluşması konuya içerden ve dışardan bakış farklılıkları doğurur ama bu durum sonuç olarak konunun daha geniş bir perspektifte ele alınmasını sağlar. Ayrıca farklı ve seçilmiş edebiyatçıların oluşu üstkurgu kavramının kavranılmasında çeşitlilik ve dolayısıyla kolaylık sağlar. Elbette daha fazla araştırmacı, yazar veya teorisyen eklenebilir ve çalışmanın değeri artırılabilirdi. Bu yönden bir eksiklik iletişim kuramaktan veya kurulsa da çeşitli nedenlerden ötürü o kişilerden bir yazı alamamaktan kaynaklandı. Ama bu çalışmalar sayısı arttığı ve önemi kendini gösterdiği zaman destekler doğal olarak artacaktır. Çalışmanın yerli-yabancı farklı edebiyatçılardan oluşturulma nedeni aşağı yukarı belirtilen nedenlerdendir.

Üstkurgu kavramı olarak 1970’lerde ilk kez Amerikalı yazar William Gass tarafından bir makalede kullanılıyor. 1984’de ise bu kavram üzerine ilk inceleme kitabını bir edebiyat araştırmacısı ve eleştirmeni olan Patricia Waugh *Metafiction / Üstkurgu* başlığı ile çıkartıyor. İşin garip yanı kitabın önsözünde Waugh, bu kavram çalışmasına kendisini yönlendiren ve çalışması sırasında her türlü desteği veren David Lodge’a teşekkürlerini sunu-

yor. Lodge, bu kavramın edebiyat içinde önemini erkenden kavramış bir yazar, teorisyen, eleştirmen ve bir edebiyat profesörü. Bu çalışmada üstkurgu kavramının edebiyat içindeki yerini teorik anlamda belirlemeye çalışan Waugh, önem açısından ilk sırada. Kendisinin ilgili kitabından ilk bölüm üstkurgu kavramına bakışını özetlediği için bu derlemeye alınmıştır. Waugh'un arkasındaki fikir babası Lodge ise çalışmanın destek aldığı isimlerden. Lodge'un üstkurgu üzerine yazısı, *Art of Fiction / Kurgu Sanatı* adlı kitabından alınmadır. Lodge, üstkurgunun basit bir uygulaması ve örneği ile daha genel bilgiler verir.

Derlemeye yazısı alınan bir diğer önemli isim Mark Currie'dir. Edebiyat araştırmaları alanında özellikle postmodern dönem anlatı teknikleri alanında çalışmaları olan Currie, *Metafiction / Üstkurgu* başlığı altında kendisi zaten bir derleme eser yayımlamıştır. Burada Patricia Waugh'tan Linda Hutcheon'a, John Barth'a, Umberto Eco'ya kadar on iki edebiyatçıdan yazılar almış, her yazının üstüne o yazıyı değerlendiren birer paragraflık not düşmüştür. Bu kitabın giriş kısmında ise Currie, üstkurgu kavramının önemini, derlemenin amacını, yazısı alınan kişilerin bu kavrama yaklaşımları gibi bir nevi kitabın bir özetini verir ve bu 'Giriş' kısmı bizim alıntı yazılarımızdan biridir. 'Tanımlar ve Uç Örnekler' 'Modernizmden Yeni Tarihselcilğe,' ve 'Üstkurgu ve Postmodernizm' alt başlıklarıyla Currie, üstkurguya günümüz edebiyat anlayışı içinde genel bir çerçeveye oluşturur.

Amerikalı edebiyat eleştirmeni ve teorisyen Robert Scholes, üstkurgu üzerine incelemeleriyle tanınan bir yazardır. Üstkurgu üzerine çeşitli araştırma yazıları vardır. 'Üstkurgu' kavramını 'fabulation / uydurmaca' gibi yeni kavramlarla yan yana getirip kavram karmaşası içinde üstkurguya daha net bir yaklaşımı ortaya koymaya çalışır. Dolayısıyla Scholes'un 'Metafiction / Üstkurgu' makalesi bu derlemeye alınmıştır. Derlemenin önemli bir özelliği de Waugh, Currie ve Scholes'un üstkurgu yazıları için kısa tanıtım ve eleştirinin eklenmesidir. Waugh'un *Metafic-*

tion kitabına Ann Jefferson'ın tanıtım / inceleme yazısı *Poetics Today* adlı bir dergiden alınmıştır. Richard Henry ise 1996 yılında *World Literature Today* adlı dergide Currie'nin *Üstkurgu*'sunu ele alır. Gerald Graff'ın Robert Scholes'un *Fabulation and Metafiction* kitabı üzerine *American Literature*'da yazdığı bir inceleme yazısı da Scholes'un üstkurgu anlayışına farklı bir açıdan ışık tutabileceği düşüncesi ile bu derlemeye dâhil edilmiştir. Böylelikle kaynak bilgi verebilecek bu üç edebiyatçının üstkurgu anlayışına edebiyat eleştirmenlerinin bakış açıları da eklenerek konunun boyutları çeşitlenmiştir.

Jekaterina Sadovska'nın '*Metafiction / Metanovel in Contemporary Literature*', Daniel J. Cahill'in '*Metafictions*' ve Larry McCaffery'nin '*The Art of Metafiction*' makaleleri üstkurgunun daha iyi kavranması ve anlaşılması bakımından önemli yazılar olduğu düşüncesi ile bu derlemeye dâhil edilmiştir. Yarım yüzyıldan daha az zamandır Batı edebiyatı içinde yer edinmeye çalışan üstkurgu, bizim edebiyatımız içinde oldukça yenidir. Edebiyatın acelesi yoktur çünkü zamanla bir sorun yaşamaz. Dolayısıyla, kendini taşıyan kavramların tam bir anlam kazanma süresini kestirmek veya bunu hızlandırmak onun tabiatına aykırıdır. Edebiyat kendi doğası içinde akar. Üstkurgu kavramının edebiyat içinde yer edinimi belki biraz daha zaman alacaktır ama burada yapılan çalışma şu ana kadarki emekleri seçici (ama dolayısıyla belki de kısıtlayıcı) bir araya getirip bunlara dikkat çekmektir.

Derlemenin bir güzel özelliği de kendi içimizde bu kavrama yaklaşımların örneklerini içermesidir. Üstkurgu, kurgu türlerinin tümüne yönelik bir kavramdır. Kurgu ile tarihin ilişkisi buna bir örnektir. Tarihin kaydedilmesi aslında tarihin bir nevi kurguya dönüştürülmesidir ve bir kurgunun bütün özelliklerini tarihi bir metinde görmek mümkündür. Buradan hareketle edebi anlamda tarihi olayların veya yaşamış kişilerin otobiyografilerinin yazımının ne kadar tarihi belgelere ve yazılı tarihi gerçeklere bağlı olsa da yazanın yorumlaması ve yazılanın kur-

gulaştırılması açısından aslında üstkurgusal nitelikler taşır. Jale Parla'nın '*Historiografic Metafiction / Tarihyazımsal Üstkurgu*' üzerine kendi kültürümüz üzerinden güzel bir yorumlama yazısı bu derlemenin bir diğer olumlu yönüdür. Yine Yavuz Demir'in '*Üst(ii)kurmaca A(n)l(a)tı Roman*' başlıklı kısa fakat konuya oldukça öz ve anlaşılır yazısı belki de bu kavrama daha doğru bir yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca postmodernist roman üzerine ortaya koyduğu yaklaşım ve düşünceleri ile son dönem roman anlayışına bir zenginlik kazandıran Zekiye Antakyalıoğlu'nun realizm, modernizm ve postmodernizm üçgeninde kurguyu ve dolayısıyla üstkurguyu ele alan bir yazısı da bu derlemenin kapsamındadır. Antakyalıoğlu'nun yazısı üstkurguya güncel bir açıdan, edebi ve felsefi bir dille yaklaşır ve konunun kavranılmasına büyük bir katkı sağlar. Son olarak kurgu ile üstkurgunun kavramsal tanımlamasını ve aralarındaki doğal ve kopmaz ilişkiyi ortaya koyan editöre ait bir yazı derlemeye eklenmiştir. Dolayısıyla kendi edebiyatımız içinden üstkurguya bakışlar bu derlemeye serpiştirilmiştir ve bu çalışmada farklı bir yapıda inceleme oluşmuştur. Bu tarzın üstkurguya daha bütüncül ve kapsayıcı bir anlayışı ortaya koyacağına inanılmaktadır.

Üstkurgu, kurgunun yapısı ve doğasını kurgunun içinden doğrudan veya dolaylı bize sunar. Yani bir nevi kurgunun kendi iç sesidir: Kurgu, ötesi ve üstü ile vardır. Kurgu kavramının edebi anlamda kendi sınırlarının ötesine geçen bir yapısı olduğu düşünülürse üstkurgunun bu bağlamda önemi de artmaktadır. Hazırlanan bu çalışma, daha değerli çalışmaların bir bakıma kapısı niteliğindedir.

Aytaç Ören

Patricia Waugh

ÜSTKURGU NEDİR? NEDEN İNSANLAR ÜSTKURGU HAKKINDA BÖYLESİ KÖTÜ ŞEYLER SÖYLÜYORLAR?¹

Üstkurgu Nedir?

O şey bu.

Bir kitaba başlamanın bilinen dünyada şu an var olan birkaç yolundan biri bu, benim başlama tarzımın en iyisi olduğuna eminim – bunun en dinsel olduğuna da eminim – çünkü ben ilk cümlemi yazmaya başlıyorum – ve ikincisi için Yüce Tanrı'ya güveniyorum.

(Laurence Sterne, *Tristram Shandy*, s. 438)

Bütün bu yalancı görünüşü boş ver. Benim gerçekten de yazmaya çalıştığım şeyler, hepsi bu tür saçmalık olmayan şeyler.

(B.S. Johnson, *Albert Angelo*, s. 163)

¹ Patricia Waugh'un *Metafiction* adlı kitabının ilk bölüm çevirisidir.